

**BUDJET TASHKILOTLARIDA MOLIYAVIY HISOBOTLARNI
TUZISH VA TAQDIM ETISH AMALIYOTINING TAHLILI**

Uljayev Kamoliddin Baxodirovich

O‘zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

Nurmanov Ulug‘bek Anarboyevich

O‘zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi professori, i.f.d.

Annotatsiya. Tezisdavlat «Buxoro viloyati Iqtisodiyot va moliya bosh boshqarmasi» davlat muassasasining 2023–2025-yillardagi moliyaviy hisobotlari asosidabudjet tashkilotlaridahisobot tuzish va taqdim etish amaliyoti tahlil qilingan. Hisobot shakllari o‘zgarishining taqqoslanuvchanlikka ta’siri, kassa va haqiqiy xarajatlar o‘rtasidagi uzilish hamda budjetdan tashqari mablag‘lar hisobotining tarqoqligi miqdoriy jihatdan baholangan.

Kalit so‘zlar: budjet tashkiloti, moliyaviy hisobot, 3-sonli BHS, kassa xarajatlari, haqiqiy xarajatlar, taqqoslanuvchanlik, sof aktivlar.

Budjet tashkilotlaridamoliyaviy hisobotni tuzish va taqdim etish tartibi 3-sonli BHS «Budjet hisoboti» (ro‘yxat raqami 3124, 2019-yil) bilan tartibga solinadi. Standartning 11-bandiga muvofiq yillik hisobot tarkibiga o‘nta shakl kiradi. 2024-yildan boshlab hisobotlar «UzASBO» dasturiy majmuasi orqali elektron raqamli imzo bilan taqdim etilmoqda. Amaliyotni baholash uchun tadqiqot obyektining uch yillik hisobotlari tahlil qilindi.

Hisobot shakllarining o'zgarishi va taqqoslanuvchanlik. 01.01.2024 holatiga balans eski shaklda va ming so'mda, 01.01.2025 hamda 01.01.2026 holatiga balanslar esa 3-sonli BHSning 1-ilovasi shaklida va so'mda tuzilgan. Bir xil sanaga oid balans valyutasi eski shaklda 823 828,9 ming so'm, yangi shaklning «yil boshi» ustunida esa 702 206,2 ming so'mni tashkil etadi. Farq 121 622,7 ming so'm yoki 14,8 foizga teng bo'lib, u to'liq asosiy vositalar moddasi bo'yicha yuzaga kelgan: eski shaklda ular yagona qatorda, yangi shaklda esa balans qiymati, amortizatsiya va qoldiq qiymat kesimida aks ettirilgan. Natijada standartning 22-bandidagi yil boshi qoldiqlarini o'tgan yil balansidan aynan ko'chirish talabi bajarilmagan.

Balans ko'rsatkichlarining uch yillik dinamikasi jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Tadqiqot obyekti balans ko'rsatkichlari, ming so'm¹

Ko'rsatkich	01.01.2024	01.01.2025	01.01.2026
Pul mablag'lari	1 540,7	9 633,0	12 104,4
Debitorlik qarzlari	22 257,8	17 860,6	28 080,5
Asosiy vositalar balans qiymati	2 680 035,9	2 691 226,2	2 560 918,5
Hisoblangan amortizatsiya	2 034 400,2	2 230 745,5	1 831 941,2
Asosiy vositalar qoldiq qiymati	645 635,7	460 480,7	728 977,4
BALANS	702 206,2	522 390,4	800 684,4
Joriy majburiyatlar	249 850,0	19 353,3	1 101 450,0

¹Tadqiqot obyekting balanslari asosida mualliflar tomonidan hisoblangan va yagona o'lchov birligiga keltirilgan.

Ko‘rsatkich	01.01.2024	01.01.2025	01.01.2026
Sof aktivlar/kapital	452 356,2	503 037,1	–300 765,6
Eskirish darajasi, %	75,9	82,9	71,5

Balans dinamikasining tahlili. Balans valyutasi 2024-yilda 25,6 foizga qisqargan, 2025-yilda esa 53,3 foizga o‘sgan. Eskirish darajasi 2024-yilda 82,9 foizgacha ko‘tarilib, 2025-yilda 71,5 foizga tushgan. Pasayish asosiy vositalar sotib olinishi hisobiga emas – ularning balans qiymati 130 307,7 ming so‘mga kamaygan – balki to‘liq eskirgan obyektlarning hisobdan chiqarilishi hisobiga yuz bergan (amortizatsiya 398 804,3 ming so‘mga qisqargan). Bu hisobot ko‘rsatkichini talqin qilishda ehtiyotkorlikni talab qiladi.

Sof aktivlarning salbiy qiymati. Eng jiddiy o‘zgarish joriy majburiyatlar bo‘yicha kuzatiladi: 2025-yilda ular 56,9 barobarga o‘sib, 1 101 450,0 ming so‘mga yetgan. Tarkibida ish haqi bo‘yicha kreditorlik qarzi 607 933,3 ming so‘m, yagona ijtimoiy to‘lov bo‘yicha 266 916,0 ming so‘m, budgetga to‘lovlar bo‘yicha 146 926,2 ming so‘mni tashkil etadi. Natijada sof aktivlar/kapital minus 300 765,6 ming so‘mga aylangan. Standartning 4-bandi salbiy qoldiqlarni «minus» belgisi bilan aks ettirishni nazarda tutadi, ya‘ni hisobot texnik jihatdan to‘g‘ri rasmiylashtirilgan. Biroq amaldagi shakl salbiy sof aktivlar sababini izohlashni talab qilmaydi, holbuki bu ko‘rsatkich foydalanuvchi uchun eng muhim signallardan biridir.

Kassa va haqiqiy xarajatlar o‘rtasidagi uzilish. 2023-yil smeta ijrosi kassa bo‘yicha barcha guruhlar kesimida 100 foizni tashkil etgan, biroq haqiqiy xarajatlar kassa xarajatlaridan 646 290,2 ming so‘mga yoki 12,1 foizga ko‘p bo‘lgan. Asosiy vositalar bo‘yicha nisbat 300,3 foizni tashkil

etgan (kassa 61 995,0; haqiqiy 186 175,0 ming so‘m). Buning sababi 3-sonli BHSning 41-bandida belgilangan tartibdir: budget mablag‘lari hisobidan olingan asosiy vositalarga hisoblangan eskirish 43 50 000-modda bo‘yicha haqiqiy xarajat sifatida aks ettiriladi.

Rivojlantirish jamg‘armasi bo‘yicha uzilish. Uzilish budgetdan tashqari mablag‘lar bo‘yicha yanada keskin namoyon bo‘ladi. Jamg‘arma bo‘yicha kassa xarajatlari 2023-yilda 30 625,8 ming so‘m, 2024 va 2025-yillarda esa nolga teng bo‘lgan holda, haqiqiy xarajatlari mos ravishda 252 966,2; 117 047,4 va 130 239,5 ming so‘mni tashkil etgan. Maxraj nolga teng bo‘lgani uchun nisbat koeffitsiyentini hisoblash mumkin emas. Ayni paytda jamg‘arma pul qoldig‘i ikki yil davomida 1 454,7 ming so‘m darajasida o‘zgarmagan. Foydalanuvchi uchun bu ziddiyatli manzara yaratadi.

Budgetdan tashqari mablag‘lar hisobotining tarqoqligi. 2023-yil bo‘yicha budgetdan tashqari mablag‘larga oid beshta alohida shakl to‘ldirilgan, ularni jamlovchi shakl esa nazarda tutilmagan. Bir turdagi mablag‘ ikki shaxsiy hisobvaraqlar bo‘yicha hisobga olingan va hisobvaraqlar o‘rtasidagi 7 000,8 ming so‘mlik harakat hisobotda ikki marta aks etgan. Shu bilan birga budgetdan tashqari mablag‘lar daromadlarning atigi 5,7 foizini tashkil etadi, ya‘ni hisobot yuklamasi mablag‘lar hajmiga mutanosib emas.

Hisobotning ichki izchilligi. Shu bilan birga tahlil hisobotning ichki izchilligi yuqori ekanligini ko‘rsatdi: budgetdan tashqari mablag‘lar bo‘yicha qoldiqlar yig‘indisi balansning tegishli ko‘rsatkichlariga (36 803,1 va 1 540,7 ming so‘m), haqiqiy xarajatlari esa moliyaviy natijalar hisobotining tegishli qatoriga (252 966,2 ming so‘m) to‘liq mos kelgan. Hisobotlar belgilangan muddatda taqdim etilgan. Demak, aniqlangan kamchiliklar tashkilot ishidagi xatolar emas, balki hisobot metodologiyasining tizimli xususiyatlaridan kelib chiqadi.

Xulosa. Amaliyot tahlili uchta tizimli muammoni aniqladi: hisobot shakllari o'zgarishining taqqoslanuvchanlikka salbiy ta'siri (14,8 foizlik og'ish), kassa va haqiqiy xarajatlar o'rtasidagi izohlanmagan uzilish hamda budjetdan tashqari mablag'lar hisobotining tarqoqligi. Ularni bartaraf etish uchun kassa va haqiqiy xarajatlarni mutanosiblashtirish ilovasini, hisobot shakli o'zgarganda o'tish jadvalini hamda budjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha jamlovchi shaklni joriy etish taklif etiladi. Uchala taklif ham qo'shimcha hisob yuritishni talab qilmaydi – zarur ma'lumotlar 294, 285-son shakllardagi registrlarda allaqachon mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi budjet hisobining standarti (3-sonli BHS) «Budjet hisoboti». Ro'yxat raqami 3124, 18.01.2019. – lex.uz/docs/4176111
2. Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi to'g'risidagi yo'riqnoma. Ro'yxat raqami 2169, 22.12.2010. – lex.uz/docs/1714689
3. Кулибоев А.Ш. Давлат тиббиёт ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби ҳамда молиявий назорат: назария ва амалиёт. Монография –Т.:«Iqtisod–Moliya», 2023. –236 б.
4. To'ychiyev A.J., Ostonokulov A.A., Ibragimov K.Sh., Tursunov A.S. Budjet hisobi. Darslik. – T.: «Iqtisod-Moliya», 2018. – 428 b.
5. Ostonokulov A.A. Budjet hisobi va nazorati. O'quv-uslubiy majmua. – T.: TDIU, 2019.
6. Cavanagh J., Flynn S., Moretti D. Implementing Accrual Accounting in the Public Sector. IMF Technical Notes and Manuals. – Washington: IMF, 2016.